

KÁNYA EMÍLIA CSALÁDI KÖRÉNEK NŐKÉPE AZ ÍRÓNÓ-VITA IDEJÉN

CSONKI ÁRPÁD

Kánya Emília lapja különösen megfelelő a korabeli lapok nőképének vizsgálatára, hiszen maga a lap fejléce is egyértelművé teszi, hogy elsősorban női olvasóközön-séggel számol. Ahogy ezt Fábri Anna már kifejtette: „A *Családi Kör* első száma, a »mutatványlap« már népes családot ábrázoló fejlécével is igyekezett meghódítani olvasóit: a nőket. Mindez elütött a szokásostól: a korabeli családi újságok fejlécén a lapot olvasó családfő volt látható.” (FÁBRI, 1996: 117). Emellett a divatlap alcí-me is egyértelmű utalást tesz az olvasóközönségre: *Hetilap a művelt magyar höl-gyek számára*. Az olvasóközönség megjelölése miatt válnak tehát a benne található szövegek igazán alkalmassá arra, hogy rajtuk megvizsgálhassam a korban elfoga-dott, illetve elvárt nőképet. Hiszen e lapban – feltételezésem szerint – egyaránt megjelenhet annak a „művelt magyar hölgynek” a képe, melyet Kánya Emília és köre kívánt népszerűsíteni, valamint az a nőfelfogás is, melyet ők uralkodónak és elvetendőnek véltek.

Az általam vizsgált korpusz egyrészt kiterjed a nőtémájú cikkekre, másrészt fi-gyelembe veszem Kánya Emília női arckép- és történelmi témájú képmagyarázatait is, ugyanis az ezekben kifejtett női erények is remek példáját adják a szerző nőké-pének. Ráadásul az, hogy a szerkesztőnő tevékenyen is részt vett a Gyulai Pál által kirobbantott vitában lapja hasábjain, szintén indokoltá teszi a lap szerzőinek a nők hivatásával kapcsolatos nézeteinek szorosabb vizsgálatát. Emiatt pedig, ahol a vi-tában fölmerülő szempontok megjelennek, a lapban megjelenő cikkeket hozzákap-csolom a vitában fölmerülő hasonló problémakörökhöz. Szintén a vitára való vo-natkoztatás miatt a lapnak az első öt évfolyamát vizsgálom, s bár nem szerencsés pontos időhatárok közé szorítani egy hasonló vitát, a mai napig közkeletű az a fel-osztás, melynek értelmében az Gyulai Pál 1858-as hadüzenetével kezdődött és Arany János 1863-as békítő cikkével végződött (GYULAI, 1908; ARANY, 1975). A 1864-es évfolyamot ennek ellenére két okból vonom bele mégis vizsgálódásaimba: egyrészt ezután, 1865-ben változott meg első ízben a lap fejléce, mely egyfajta profilváltásra is utalhat. Másrészt Kánya Emília az ötödik évfolyamban látta elő-ször szükségesnek, hogy a nőikkel kapcsolatos vélekedéseit nagyobb terjedelemben, koherensen, történelmi és nemzetközi távlatba helyezve is bemutassa, valószínűleg éppen a vita hatására.

A vizsgált cikkek sajátosságai – például hullámzó színvonaluk, rövidegük, gondolati kifejtetlenségük stb. – miatt az egyes cikkek szoros olvasása helyett bizonyos problémacsoportok vizsgálatát tűztem ki célul. Ilyen problémakörök Ká-nya Emília női portréinak nőképe, a nők történelmi megítélése, a női szubjektum

állandósága vagy változandósága, a korabeli nőnevelés körüli polémia, illetve nők társadalmi szerepvállalása. Természetesen ezeket a problémaköröket nehéz egymástól élesen elválasztani, hiszen mindet összeköti egy vezérfonal, a nők irodalmi szerepvállalása és művelődése, melyek persze alárendelődnek a haza ügyének szolgálatának, illetve a témámhoz szorosabban kötődő honleányi feladatoknak.

KÁNYA EMÍLIA PORTRÉI ÉS TÖRTÉNELMI KÉPMAGYARÁZATAI

Kánya Emília lapjának címdoldalán rendszeresen közölte magyar hírességek arcképeit, ami szintén egy a női műveltség előmozdítására tett gesztusként értékelhető. Férfi részről főleg írókat, illetve egyéb humántudományokkal foglalkozó hírességeket mutatott be ily módon, ami a nőkkel szemben felállított műveltségi mércét jelenthette, tehát hogy kik azok az írói személyiségek, akiknek ismeretét és műveiknek olvasását feltétlenül elvárta nőtársaitól.

Jókai Mór szerepe ebben a kontextusban több okból kifolyólag is fontos. Egyrészt ő védte meg talán „leglovagiasabban” az írónőket, és ő támogatta leginkább a nők társadalmi szerepvállalását, másrészt a kor írósztárjaként egyértelmű műveltségbefolyásoló tényező lehetett a női olvasók számára (JÓKAI, 1968). Mindezek az indokok is magyarázhatják természetesen azt, hogy Jókai arcképe az első portré, ami a lapban megjelenik. Viszont sokkal érdekesebb az a magyarázat, amit Kánya Emília ad képleírásában: „Azért kedveskedem legelőször is ez arcképpel lapunk tisztelt olvasóinak. Tudom, hogy ismerik már e vonásokat, bírják is már képét, miként hogy műveit ismerik és bírják; de az irodalmunk iránti szeretet nógatott, hogy midőn e lap nyilvános pályafutását megkezdé, először is a tisztelet adóját rója le azon költőnk iránt, a ki iránt elmulthatatlan sok és nagy érdemein kívül, már csak ez egy is örök hála kötelez, hogy soha író nem tüntette ki annyira női lélek fenségét, és a magyar nő magasztos önérzetét, mint Jókai Mór.” (KÁNYA, 1860a: 18) A szerző Jókai életművének legkiemelkedőbb vonásának az autentikus magyar nőkép hiteles megrajzolását tartja. Ugyanerről az autentikus nőképről viszont bő két évtizeddel később Péterfy Jenő már ironikusan fogalmaz meg hasonlókat: „De a nők sem maradnak hátrább. Szépek, sugárzóak, s tudják védeni magokat; páncélosak. S az anyák, ó! azok hősök, mint a történet nagy hadvezérei. Gyermekök védelmében férfiakká válnak. Előkelő úrhölgyek seprőt ragadnak, fiók becsületéért párbaft vívni készek.” (PÉTERFY, 1983: 607) Bár Péterfy Jenő kritikájának elsődleges tárgya nem Jókai nőképe vizsgálatára, de gúnyos hangvétele ellenére mégis jelzi azt az értelmezési keretet, melyben a korabeli olvasók Jókai nőalakjait – dicsérőleg vagy bírálva azt – elhelyezték. Azért érzem fontosnak ezeket az idézeteket itt tárgyalni, mert véleményem szerint a Jókainak tulajdonított nőkép az, ami Kánya Emília *Honleányok képcsarnoka* című sorozatának, valamint egyéb női témájú képkommentárjainak nőiségről alkotott elképzeléseit egységbe szervezi. E célból hat kommentárt vizsgálok: *Bohus-Szőgyéni Antónia*, *Jókainé*, *Gyulai Gáal Vilma* és *Herzeg Odescalchi Gyuláné* című vezércikkeit, illetve két képmagyarázatát, *Tarcsay Anna* és *Bornemissza Anna* című képmagyarázatait.

A folyóiratban elsőként megjelent női arckép Bohus-Szógyéni Antóniáé. Ezen kommentárjában Kánya Emília élesen szembeállítja a férfi és női társadalmi szerepeket, ugyanis véleménye szerint sok nő azért irigyli a férfiakat, mert azok a politikai és hadi életben egyaránt kitüntethetik magukat, ami a nőknek nem lehetséges pálya (KÁNYA, 1860b). Ezzel az állásponttal úgy helyezkedik szembe a szerző, hogy nem igazságtartalmát vonja kétségbe, hanem a női társaséleti szerepek pozitív oldalát domborítja ki: „Igen, igen sokkal áldásteljesebb a nő hivatása a nyilvános életben is a férfiénál. A férfi sokszor kénytelen sebeket is ejteni, míg a nő egyetlen hivatása: behegeszteni, gyógyítani a sebeket; a férfi nem kerülheti ki, hogy másnak fájdalmat ne okozzon, a nő csak örömet oszthat, csak áldást terjeszthet, csak üdve, boldogsága lehet embertársainak; a meddig a szép, nemes és jónak birodalma terjed az ő világa; megjelenése, mint a tavaszi napsugár; világosságot, derűtséget áraszt szét, virágokat fakaszt, és az égbe ragadja a tekintet, az erény, a lelki tisztaság, a lelki fönség öröktiszta egébe, a melynek ő legédesebb gyermeke. Avagy túlzok talán? nemem iránti hő szeretetem ragad el, midőn ezeket mondom?” (KÁNYA, 1860b: 130) Az idézet alapján megállapítható, hogy Kánya Emília számára a nők egyik – és talán legértékesebb – társaséleti szerepvállalása a jótékonyság lehet. A hangnem viszont, mellyel nézeteit kifejti, nem mentes a túlzásoktól. Ez későbbi írásaiban is megfigyelhető, de feltűnő és a más témájú cikkekkel való összevetésben válik igazán nyilvánvaló, hogy az a narratíva, melyben a nőket szinte már a férfiak fölé emeli, mennyire nehezen tartható akár a szerző számára is. Bohus-Szógyéni Antónia portréja felsorol minden érdemet, ami a nevéhez fűződik: ételt osztott az éhezőknek, kórházat üzemeltetett a szabadságharc alatt, és tulajdonképpen se vége, se hossza a jócselekedeteknek, melyeket ráadásul név nélkül tett meg. Természetesen ezen cselekedetek közül a magyar irodalom ügyének pártolása sem maradhat ki, ugyanis a Kisfaludy-társaság pártoló tagja is volt a cikk alanya.

A szinte Jókai hősnőihez mérhető portrét viszont azon részei teszik igazán izgalmassá, melyek leleplezni látszanak Emília túlzásait. Kánya Emília ugyanis ténylegesen is kimondja a nők angyali természetét, ráadásul ezt nem pusztán toposzként használja, hanem vallási alapon is hangsúlyozza a nők égi eredetét: „mert ezt csak az isten látja ott fenn az egekben, a ki atyai örömmel nézi, hogy ő angyalokat teremtett emberi alakokban.” (KÁNYA, 1860b: 131) Persze ez a kortárs hölgy előtti tiszteletteljes főhajtás még nem teszi ezt a túlzást kulcsfontosságúvá, de az a probléma, amire szintén ezen cikkében mutat rá – bár nem tárgyalja ténylegesen problémaként –, már sokkal inkább kamatoztatható: „És mikor így a teendők nagy sokaságát látjuk, szinte megfoghatatlan, hol marad még ideje más egyébre is gondolni, pedig alig merült föl az utósó gyászidőben szép nemzeti eszme, a melynek ő egyik éltető szelleme ne lett volna.” (KÁNYA, 1860b: 131) Emília később se tér vissza erre a problémára, de mindenesetre elgondolkodtató, hogy a *Családi kör*ben megjelent cikkek tükrében, melyek elvárják a nőktől a családról való gondoskodást és annak tulajdonképpen egyben tartását, az irodalom pártolását, a széles körű műveltséget és a jótékonyság segítségével a közszereplést, nem reflektálnak arra, hogy egy ilyen széles körű tevékenységi kör fenntartása már-már a lehetetlennel határos.

Gyulai Gaál Vilma esetében már nem a jótékonyság a kiemelendő és példaadó jellemvonás, hanem a honleányi és feleségi odaadás és önfeláldozás (KÁNYA, 1861a). Kánya Emília már a portré elején kiemeli Gyulai Gaál Vilma életből, hogy 15 éves korától külföldön kellett élnie, de hazatérése után még jobban égett kebelében a haza iránti szeretet (KÁNYA, 1861a). A hazaszeretet leírását tovább fokozza, hogy a szabadságharc alatt férje megbízottjaként részt vett például a Marcal menti erődítési munkálatokban. A hadi eseményekbe való ilyen mértékű belefolyás viszont kérdésessé teszi, hogy a portré alánya vajon nem lépett-e ki a női tevékenységi körök területéről, amire Kánya Emília is reflektál: „Hasonló erélylyel helyettesíté 1849-ben férjét a karakói földsánczok munkálataiban, és leginkább az ő ernyedetlen buzdításainak köszönhető, hogy e sánczok e kellő időre elkészültek. E mellett minden harmad-negyed nap pontosan értesíté a haza ügyében távolabban fáradozó főnököt – férjét – a munkálatok haladásáról; és jelentései akkor közbámulatot gerjesztettek, annyi szakavatottsággal tudta azokat e nő szerkeszteni.” (KÁNYA, 1861a: 434–435) De nem a hazaszeretet és a hadi eseményekben való részvétel válik az arckép kommentárjának központi szólamává, hanem sokkal inkább a hitvesi teendők betöltése. Ugyanis miután férjét, aki a szabadságharc tábornoka volt, letartóztatják, mindent megtesz azért, hogy az ítéletet enyhíthesse: mosónő áruhában bejutott a bírákhoz, hogy azok enyhítsék a büntetést, nyolc nap alatt megtette Pest–Bécs–Wiener Neustadt–Sopron–Zalaegerszeg–Pest–Arad útvonalat, hogy férjét megmentse a halálos ítélettől, majd férje börtönfogsága idején előbb a börtönben, majd annak közelében lakott (KÁNYA, 1861a). Emellett természetesen jótékonysági és irodalmi ügyekben is részt vett (KÁNYA, 1861a). A kalandregényeket megszegyenítő fordulatot ráadásul az irodalmiság igényével van átítatva, ahogy azt a szerző is megjegyzi még a cikksorozat elején, hogy mivel nincs Pantheonunk, ezért az irodalom feladata, hogy történelmünk nagy alakjainak emlékét fenntartsa (KÁNYA, 1861a). Ez a kitétel egyben megnyitja az arcképek értelmezését a történeti olvasaton túl, az irodalmi műként való olvashatóság felé, ahol az irodalomnak elsősorban a közösségi emlékezet fenntartása és magyarázata lesz a feladata.

Szintén a művészethez kapcsolódik Kánya Emília Jókainé-portréja, de már nem a szöveg irodalmi igénye, hanem a portré alánya miatt, egyben pedig ez a portré, ha nem is tudatosan, de polemizál Gyulai *Írónőink*ben kifejtett nézeteivel (KÁNYA, 1861b; GYULAI, 1908). Kánya Emília ugyanis a művészet ápolását elsődleges fontosságúnak tartja, mert „olyan, mely tartósabb, nemesítőbb hatással volna a művészetnél, olyan nincsen a világon”, és ezen belül az irodalom ügyének ápolása is kiemelkedő helyet foglal el (KÁNYA, 1861b: 369). A portré azt bizonyítja, hogy a színi művészet is az irodalom ápolásának egyik lehetséges módja, amivel még nem mond ellent Gyulainak, de mikor azt tárgyalja, hogy Jókainé korának legjelesebb színésznője, a következőt írja róla: „e magas czimre egyaránt méltóvá teszi őt nagy alkotó tehetsége és ritka sokoldalúsága” (KÁNYA, 1861b: 371). A színészet, ami Gyulainál még pusztán reprodukció volt: „Ez alkotási tehetetlenség kevésbé észrevehető oly művészetekben, melyek nem annyira teremtek, mint visszatértek lévén, leginkább fogékonyságra vannak alapítva, sőt épen csak női sajátságok által

kivihetők, milyenek a színészet, az előadó zene és ének.” (GYULAI, 1908: 275) Kánya Emília írásában a színészet már alkotássá nemesül, ami természetesen a magyar nyelv és ezáltal a magyar nemzet ügyével is párosul: „ő épen olyan kitünő honleány, mint a milyen kitünő művésznő.” (KÁNYA, 1861b: 371)

A *Herczeg Odescalchi Gyuláné* című arcképkommentárja is beilleszthető az eddigi minták közé, hiszen itt is a jótékonykodó nemesasszony képe elevenedik föl, viszont bővül az női egyszerűség képzetkörével. Az alföldi éhezők számára rendezett gyűjtésen egyszerű „csaplárosnőként” jelent meg hősnő, ami azért lesz igazán fontos Kánya Emília számára, mert a csaplárosnéval kapcsolatban a férfiak egyike sem az arcára emlékezett, ami Kánya számára egyértelműen azt jelenti, hogy tulajdonképpen a lelke magasztaltatik föl (KÁNYA, 1864a). Emellett vele kapcsolatban újabb képzetköröket is beemel elgondolásába azzal a segélyhangversennyel kapcsolatban, melyen Vörösmarty szövegét kellett elszavalnia: „magával ragadta a hallgatóságot, lelkesülésre, a mi iránt lelkesíteni, és könnyekre, a mi iránt megindítani akart. Pedig olyan egyszerűen, olyan szerényen állt a közönséggel szemben és hallatszott az elfogódás, hogy most neki annyi ember előtt szavalnia kell; de a mint belebb-belebb hatolt a költemény gondolatvilágába, hovatovább fölkellesült, majd ihletszerű búbáj látszott erőt venni rajta, és ez megragadott minden szívet; nem úgy szavalt mint a színész, hanem úgy, mint valami proféta; nem a mesterség üres káprázata, hanem az igaz érzés magasztos fensége emelte a lelkeket a költészet trónusához, az örök igazság mennyei birodalmába.” (KÁNYA, 1864a: 628) Ez a példa teszi pedig igazán egyértelművé a Jókainéval kapcsolatban leírtakat: az előadó művészet azért nem csak puszta reprodukció Kánya Emília számára, mert az ihletett értelmezés segítségével az előadó magához a teremtő poézishez emelkedik föl.

Kánya Emília két történelmi tárgyú képmagyarázata is fent felvázolt mintákat erősíti. Tarczay Anna jeleníti meg a harcosságot, aki Tarkó várának védelmében tevékenyen is részt vett, és példamutatásának köszönhető, hogy a császári csapatokat a védőknek sikerült megfutamítani. Viszont miután megházasodik, már csak a családjának él (KÁNYA, 1861c). Életrajzában érdekességét, viszont nemcsak a hazáért vállalt amazonszerep adja, hanem a nők és a történelem viszonyának sajátos megvilágítása: „igen valószínű, hogy a fiatal leányka nem igen koptatta a nagy latin foliansokat, hanem annál nagyobb elragadtatással hallgathatta és ültethette lelkébe azt a szájról szájra járó élő történetét a nemzetnek, nagy honfiai, nagy honleányainak dicső tetteiről szóló, hazaszeretetre buzdító énekeket, a mik akkor is, mint mai nap, ihletett hegedősök ajkairól szellők szárnyán járták be a haza téreit, az urak palotáit csak úgy, mint a szegények szalmaviskóit, mindenütt egyiránt fogékony, egyiránt gyulékony szívekre találván.” (KÁNYA, 1861c: 152) Kánya Emília a nőiséget és ezáltal a női történelmi elbeszéléseket egyértelműen az oralitáshoz köti, ami megerősít egy újabb eddig nem tárgyalt nőiséghez kötődő közhelyet, mely a nőiség-szóbeliség/férfiasság-írásbeliség séma szerint épül föl. Emellett tovább erősíti az irodalom és történelem közötti átjárhatóság tézisének, ami előrevetíthet olyan folyamatokat, melyek a posztmodern irodalom- és történelemtudományban tetőznek a történelmi művek narratív fölépítésének vizsgálatával (WHITE, 1997).

A Bornemissza Anna képmagyarázat is a hagyományos nőképet látszik megerősíteni, ugyanis míg a férfiakhoz az erőt, az ítélethozást és a fegyverforgatást társítja, addig a nőkhez az áldást és a kegyelemosztást, valamint az igazán erős szövetségek erejét ezek megosztásában látja (KÁNYA, 1861d). Ennek viszont részben ellentmond azon mondata, miszerint: „Magasztos költői eszme van kifejezve abban, hogy hazánk védője egy nő.” (KÁNYA, 1861d: 506) Ráadásul az anyaföldet szimbolizáló nőalak a *Családi Körben* minden év végén és elején külön oldalon megjelenik, valóban inkább passzív, de mégiscsak a harciassághoz köthető pajzsattribútummal. Kánya Emília eddigi cikkei és ezen idézet alapján kimondható, hogy a szerző szerint a női szubjektum képes lehet ennek a „szövetségnek” önmagában való egyesítésére. Női témájú egyéb cikkeiben válik majd igazán feltűnővé ezen ambivalencia igazi feloldhatatlansága.

A képmagyarázat egyik érdekességét viszont az adja, hogy itt is megjelenik az az idegenellenesség, mely a lap nőtémájú cikkeit több esetben is tematizálja: „Jellemző, hogy hazánk történetében azon nők, a kik a fejedelem oldalánál átkos befolyást gyakoroltak, legnagyobb részt idegenek voltak.” (KÁNYA, 1861d: 506) Ráadásul a „Lajthán tuli civilizacio” semmilyen nemzeti erényben nem tudnak minket felülmúlni. Ez az idegenellenesség főleg a nőneveléssel és a nők számára ajánlott irodalom kapcsán merül föl a további írásokban, viszont az, hogy Kánya itt is szükségesnek tartja ez irányú nézetei kifejtését, jelzi a gondolkodásában betöltött központi jelentőségét.

Ráadásul ismét fölmerül a történetiség kérdése: „A magyar hölgyek bizonyára ismerik Apafi Mihály történetét – melyik művelt magyar nő ne ismerné hazája történetét!” (KÁNYA, 1861d: 507) Ez a részlet egyrészt rávilágít arra, hogy Kánya Emília honleányi kötelességnek tartja a haza történelmének ismeretét, másrészt viszont azáltal, hogy Jókai *Erdély aranykora* című regényéből idéz ismét a történetírás és irodalom viszonyára kérdez rá, illetve a nők kiművelését nem feltétlenül a komoly történettudományi szakmunkák segítségével képzele el, hanem inkább szórakoztató formában (KÁNYA, 1861d).

Jókai központi szerepe, tehát egyértelműnek tűnik Kánya női szubjektumról vallott elképzelésében, de a nőkonceptióban, illetve annak történetiségében és/vagy irodalmiságában rejlő feszültségek miatt érdemes rákérdezi a női szubjektum történetéről alkotott elképzelésekre.

ÁLLANDÓSÁG ÉS VÁLTOZÁS: NŐTÖRTÉNET ÉS ESZTÉTIKUM A CSALÁDI KÖR HASÁBJAIN

A nőiségről artikulálódó történeti narratívák beállítódásait a lap tárgyalt időszakában két szöveg mutatja be átfogóan: Csukássi József *A szép-nem története*, illetve a szerkesztőasszony *A nőről* című cikksorozata (CSUKÁSSI, 1863; KÁNYA, 1864b). A következőkben a két tanulmány felépítésének és alaptéziseinek összehasonlításával próbálom bemutatni a nőtörténelem elbeszélhetőségének módozatait, illetve reflektálni próbálok az előző fejezetben felvetődő történetiséggel kapcsolatos kérdésekre is.

Csukási József a kereszténység emancipációs eredményeihez viszonyítva veszi vizsgálat alá a nők történelmének alakulását, ugyanis a kereszténység legnagyobb érdeme, hogy „nő-nem számára az emberi társadalomban kijellette az őt illető helyet, és a lealacsonyító szolgaság lánczait széttépve, a lenyügző bilincsekből kiszabadítá, és az isten gyermekeihez méltó jogokkal fölruházta” (CSUKÁSSI, 1863: 1004). A kereszténység efféle méltatása már az írónő-vitában is megjelenik gróf Lázár Mórné tollából: „S így a kereszténység elvei nem csak kiengesztelődni tanították a nőt a szenvedett elnyomatásért, de meg is szüntették az elnyomatást. Innen van az, hogy a kereszténység után nem tettek a nők emancipatioi kísérleteket.” (LÁZÁR, 1858: 547) Sőt a későbbiekben Kánya Emilia is döntő fontosságúként tárgyalja, ami világossá teszi, hogy a kor diskurzusában a kereszténység egyenlősítő szerepe gyakran használt és elfogadott toposz volt.

A fordulópont megjelölése után Csukási következetesen mutatja be az egyes ókori társadalmakban a nők szerepét, mégpedig a Krisztus működése előtti kultúrákat négy nagy csoportra osztva: kelet, görög, római és germán (CSUKÁSSI, 1863). Ez a négyes felosztás pedig egyben értéksorrendet is jelent a nők társadalmi helyzetének megítélésében. Ezzel a diskurzus egyik másik fontos toposzát is bevezeti ezen a ponton Csukási: a nők a keleti népeknél barbár módon alárendelt szerepben voltak, és vannak mind a mai napig, amit a sajátos éghajlattal, földrajzi viszonyokkal és táplálkozási szokásokkal is magyaráz, ami miatt a keleti nők teste tízéves korukra már felnőtté érik, de szellemileg örökké gyerekek maradnak (CSUKÁSSI, 1863). Ezek után viszont igazán meglepő, amit az egyes ókori keleti népekről részletesebben mond, ugyanis például a föníciaiakat emancipált népként mutatja be: „A kereskedő phöniciaknál férfi és nő együtt üzte a kereskedést, irni és számolni egyformán tudtak.” (CSUKÁSSI, 1863: 1005) Ugyanígy az egyiptomi nők helyzete is pozitív elbírálás alá esik, hiszen az egyiptomi nők társaséleti teendői is jóval túlterjedtek a családi élet biztosításán, akár kereskedhettek is, sőt a trón öröklésére is jogot formálhattak (CSUKÁSSI, 1863). Szintén meglepő, hogy Mohamed is pozitív elbírálás alá esik, ugyanis Csukási szerint szigorúan fenntartotta az erkölcsi élet tisztaságát (CSUKÁSSI, 1863).

Érvelésének kulcsa viszont abban rejlik, hogy a nők társadalmi megbecsültségét minden esetben a házasságban betöltött szerepük alapján értékeli. Ezért elítélő a keleti népekről alkotott véleménye, hiszen a többnejűség keretei között elve nehezen tudja elképzelni az igazi szerelmet. Emiatt is igazán érdekes az ókori zsidósággal kapcsolatos érvelése, ugyanis Csukási véleménye szerint a zsidóság tagjai becsülték legtöbbször a nőt, hiszen csak ők éreztek szerelmet iránta. A szerelem érzése viszont ebben a kontextusban már azért is kérdéses – és pedig maga Csukási megállapításai teszik azzá –, mert egyrészt kimondja, hogy az ősi pátriárkák is többnejűségben éltek (bár volt egy fő nő, akinek a szerepe leginkább megfeleltethető a hagyományos feleségképnek), másrészt pedig arra is föl hívja a figyelmet, hogy a zsidóság esetében a házasság egyáltalán nem a szerelmi érzésen alapult, hanem a szülői akaraton, mely egyaránt alapult a zsidóság szigorú erkölcsi rendjén, valamint a nők korabeli alávetettségén (CSUKÁSSI, 1863). A helyzetet az teszi igazán visszássá, hogy a többnejűség ellenére a zsidóság például a monogámistaként

tételezett egyiptomiak fölé emelkedik a megítélésben. Véleményem szerint két okból tartja fontosnak azt, hogy megteremtse a „zsidó emancipáció” megkonstruálását. Az egyik indok természetesen a kereszténység fordulópontként való tételezésében rejlik, hiszen nehezen tartható álláspont lenne Jézus működését női szempontból pozitívan értékelni, ha teljesen elítélné az ószövetségi hagyományt. Emellett itt jelenik meg tanulmányában először a nőiség átesztétizálása: „Már a legrégebbi korban a héber nő kedvenc foglalatosságai közé tartozott az ének és zene, ehhez járult idővel még a tánc is.” (CSUKÁSSI, 1863: 1005) A továbbiakban fontossá válik, hogy a nő itt is – akárcsak korábban Gyulai Pálnál – a reprodukáló művészetekhez, illetve az orális kultúrához kapcsolódik (GYULAI, 1908). Ezáltal a nő inkább az esztétikum helyévé, annak par excellence reprezentánsává válik, mintsem valóban aktív alakító tényezőjévé. Ezt a tendenciát tovább hangsúlyozza, hogy Csukási fontosnak tartja, hogy a nők ruházatkodási, hajviseleti és egyéb szépítkezési szokásait minden népnél és minden korban bemutassa.

Tovább lépve a kronológiában az ókori Hellász megítélésében a szerző szintén inkább negatív véleményt fogalmaz meg, ugyanis a görög nők polgári és politikai jogaiktól meg voltak fosztva, ráadásul a házasság ügyében se kérték ki a véleményüket, mindez pedig az erkölcsiség rovására ment. Ezen bűnök okait pedig a görögök esetében a keletiekhez hasonlóan az éghajlati sajátosságokban véli megtalálni, de új elemként megjelenik a tévelygő görög istenek másolása is. Ezzel szemben a pozitívumok, amelyeket megemlít, elsősorban eléggé szerteágazónak tűnhetnek: a nőnevelés megindulása, az erkölcsök megszilárdulása Szolón idején, illetve két híres példa, Sappho és Aspasia (CSUKÁSSI, 1863). Valamint a spártai nőkkel kapcsolatban jegyzi meg: „A spartai nők hazaszeretete magasztos, gyakran azonban egész szélsőségre ragadta őket, és a legszentebb érzelmeket is örömmel és önkénytelenséggel föloldozták a honszerelem oltára zsámolyánál.” (CSUKÁSSI, 1863: 1029)

A germán nőkkel kapcsolatban kifejtett nézetei már egyértelműen a nőtisztelet mércéjeként szolgálnak, ugyanis mind a családi életben, mind a szélesebb társaséleti viszonyokban nagyobb szabadságot élveztek, mint más ókori kultúrákban. Például a germán apák csak javaslatot tehetek arra, hogy ki legyen leányuk férje, de döntésüket nem erőltethették rá, a nő férjének pályatársául szolgált, ezért még a csatákba is elkísérhették őket buzdítás céljából (CSUKÁSSI, 1863). A női ártatlanság és szemérem fölött szigorú erkölcsiség örökölt, emiatt pedig az, aki a nők ellen valamit elkövetett a legszigorúbb büntetéssel volt kénytelen szembenézni: „A sértés, mely gyöngébb nemen lőn elkövetve, szigorú büntetést vont maga után. Fokozta még a nők iránti tiszteletet és szeretetet azon az őskorból fennmaradt hit, miszerint a nők szoros összeköttetésben állanak az istenekkel.” (CSUKÁSSI, 1863: 1054) Ráadásul még a legmagasabb pozícióban lévő germán nők – például a hercegnők is – kitűnő háziasszonyok és példás anyák voltak, valamint a nyilvánosság egyik szegmensétől se voltak eltiltva: „A méltánylás azonban megtermé gyümölcsseit, a nők nyilvános üzlet, vagy multságokból soha sem voltak kizárva, és a férfiakkal egyenlő jogokban osztoztak. Herczegasszonyok és alsóbb rendű nők, de csak azok, kik jeles tehetséggel és kitűnő műveltséggel bírtak, nem ritkán a legkényesebb ügyekben is döntő bírókul kérték fel. Ehez járult még a férj és nőnek

egymáshoz tiszta és nemes vonzódása. Az éjszaki hősök szerelme soha sem csapott át az erkölcsiség és tisztelet határán, a keleti népek állatias szenvedélye előttük ismeretlen volt.” (CSUKÁSSI, 1863: 1054) Tehát mind a családi, mind a társaséleti, de még a cikk narratívájában is központinak látszó szerelmi érzésben is kiemelkedő volt a germánok nőfelfogása. Egyetlen kivetnivalóját Montesquieu nyomán fogalmazza meg, ugyanis a germánok földművelők és harcosok voltak, ami nincs jó hatással a szép-nem szellemi fejlődésére, mivel ezáltal a földi jólét megalapítása válik az élet főcéljává, ez határozza meg a társaséleti szabályokat, ami bár előmozdítja a hazaszeretetet, de ez nem válik elég kifinomulttá (CSUKÁSSI, 1863). A rengeteg pozitívum felsorolása után nem látszik merész következtetésnek az, hogy Csukássi itt főleg egyrészt egy autoritás hatására kerül ambivalens viszonyba az általa képviselt korábbi állásponttal, másrészt érzi, hogy nem számolhatja föl kiindulási pontját, azaz a kereszténység fő emancipációs gesztusát, ami már a zsidóság megítélésének kapcsán is feltűnő volt.

Szintén nem mentes a hasonló meggondolatlanságoktól művének utolsó fejezete, melyben a középkort taglalja, ugyanis beharangozójában még arra utal, hogy a nők ekkoriban még vagy zárdában, vagy rabszolgaként sínylődtek, és csak a főúri udvarok hölgyeinek voltak szép kilátásaik. Viszont cikke folytatásában a középkor nőképe már teljesen idealizáltan jelenik meg, ugyanis a polgárisodó városok és a főúri udvarok közötti falak lebomlásával véleménye szerint elkezdtek elmosódni a határok nemesek és nemtelenek között. Ennek egyenes következménye a szerelem és a nőtisztelet fölértékelődése: „Lovagok és énekesek hódoltak a női szépség bűbájának, a menny és föld mintegy örök szerelemben látszott özszeölelkezni, és azzá lettek a nők, mire őket az istenség teremté és rendelte – a daczos, hajthatatlan férfi-nem hódítói, térítői és szelidítői.” (CSUKÁSSI, 1863: 1078) A nőtörténelem tárgyalását ezután Csukássi már nem is tartja fontosnak, hiszen véleménye szerint a lovagi szerelemnek köszönhetően már a nők a számukra áldásos állapotba kerültek, amit a lovagi szerelmen túl olyan példák bizonyítanak, mint Dante és Beatrice, Petrarka és Laura, Abelard és Helois szerelme (CSUKÁSSI, 1863).

Mind a példákban, mind a központi fontosságúnak tartott szerelmi viszonyok leírásában uralkodóvá válik az irodalmi példák felhasználása, ami tovább erősíti a képleírások tárgyalásában már szintén központi fontosságúnak tekinthető tendenciát az irodalom és a történelem relativizálásával kapcsolatban. A cikk következetlenségei és önellentmondásai ellenére, bár csak áttételesen, de mégis fölvezol egy nőképet, mely csak a Kánya Emíliával való összevetésben lesz igazán transzparensse: a nő a családi élet főntartója, a tiszta szerelem és erkölcsiség védelme alatt kell állnia, illetve olyan nagyobb eszmék iránt kell hevülnie és a férfiakat hevítenie, mint a hazaszeretet és a vallásosság.

Ezekon a közhelyesnek látszó megállapításokon túl viszont Csukássi érvelésének igazi érdekességét nem az adja, hogy milyen az általa propagált és lefestett nőkép. Az egész cikk, ahogy az részleges ismertetéséből is egyértelműen kiderülhet, mesés és felületes, ami nemcsak a történetiség irodalmi kétségbevonásával hozható összefüggésbe, hanem sokkal inkább Csukássi István mottónak is tekinthető kezdőmondatával: „Nőknek beszélek, egyszerűen, hogy megértsenek.” (CSU-

KÁSSI, 1863: 1003) A nőkhöz való egyszerűsített és köny-nyed tudományos beszédmód a *Családi kör* hasábjain is többször feltűnő toposz, például Almási Balogh *A nők, mint a társadalmi élet tényezői* című programadó cikkében is megjelenik: „Diderot azt mondja, hogy ki a nőkről írni akar, annak a pillangó-szárnyak aranyos porába kell tollát mártani. Ha ez kissé túlságos udvariassággal van is mondva, de annyi tagadhatatlanul igaz, hogy ha nőkkal tudományos ismereteket akarunk közölni, nyelvünk könnyen folyó, átlátszó, kellemes modorú legyen, felhasználva olykor még a költészet ihletését is.” (ALMÁSI BALOGH, 1860: 83) Ez a beszédmód egyben együtt jár egy olyan gesztussal, mely egy változatlan női szubjektumot igyekszik megalapozni. Csukási István műve elején meg is állapítja, hogy a férfi a jog, míg a nő a szerelem fogalomköréhez tartozó instanciák. Ebben az esetben pedig a jog változandóságával szemben az isteniként tételezett szerelem az állandóságot testesítené meg, vagyis férfi és nő viszonyában a múlandóság és az örökkévalóság, vagyis „az emberi és isteni ölelkezik egymással” (CSUKÁSI, 1863: 1003). A nőket elsősorban egy esztétikai paradigmában elképzelő diskurzus a vitával kapcsolatban gyakran tárgyalt Madách Imre székfoglaló beszédének is központi eleme, de természetesen nem kell ilyen messzire menni, hiszen a *Családi kör*ben is rengeteg példa található a női esztétikum diskurzusról (MADÁCH, 1942). (FK) álneven író Falk Miksa *Próza és költészet* című rövid írását arra építi föl, hogy az élet prózaiságával szemben a nők az immanens, bennük rejlő költőiséget tudják szembe-segezni. Ez a feladat természetesen nemcsak saját maguk iránti kötelességként jelenik meg, hanem egyben a családi boldogság zálogaként. A szerző itt egyértelműen az irodalmiság boldogító, hétköznapiokból kiemelő funkcióját tartja fontosnak. De ez nem pusztán a nőben benne rejlő poézis által történik a férj, illetve a család javára, hanem a nő is az irodalom segítségével tud elmenekülni az itt boldogtalanként tételezett házasséletről (FALK, 1861). Hasonló gondolatok fogalmazódnak meg B...r Lina *Gondolattöredékek* című művében is: „A férfi az élet könyvében a hoszzú és erős fejezet, hanem a nő a motto a fejezethez, és tudjuk, hogy gyakran a kis gyöngéd mottóban, több értelem, több szellem és több kedély rejlik, mint az egész vastag és széles fejezetben.” (B...R, 1861: 581) De ugyanebbe a fogalmi körbe tartozik Csepely Sándor *A szép-nem hivatása a szép világban* című műve, ahol a nők a szépség, a szeretet és a magasabb isteni igazság fő reprezentánsává és egyben újrateremtőjévé is válnak, ugyanis nőként és anyaként mindig kapcsolatban tudnak maradni az igaz, a szép és jó ideáival (CSEPELY, 1863). Az itt felvázolt esztétikai diskurzus egyrészt reprodukálja Gyulai érvelésének fő pontjait: indukció-dedukció, absztrakciós munka-beleézés, hagyományörzés-reform (GYULAI, 1908). Valamint a szintén az ehhez a gondolatkörhöz tartozó szerepet, vagyis a férfiak vadabb érzelmeinek megzabolázását. Másrészt viszont a nőkép fölépítésében már a hangsúlybeli eltolódások is kitapinthatóvá válnak, ugyanis a női szubjektumot egyrészt kiemelik, vagy kevésbé teszik függővé, a korábban hagyományosnak számító családi szerepkörből, ami Gyulai számára még a nő legfontosabb hivatásának volt tekinthető.

Az egységesen fölmutatható változatlan női szubjektum létrehozásának ellentmondásai ebben az esetben már nem pusztán saját konstruáltságában érhetőek tetten,

hanem azokban az önellentmondásokban, melyek Csukássy István nőtörténelmében körvonalazódnak: a szerző tételez egy állandó, univerzális és esztétikai szinten megragadható női szubjektumot, viszont emiatt is válik szétesővé érvelése, hiszen nem tud számot vetni azzal, hogy a női szubjektum mi módon lehet mégis annyira változó különféle korokban és különféle népek között, illetve az általa tételezett nőiséggel gyakran ellentétes szerepekhez is alkalmazkodniuk kellett: „Rendeltetés-ökkel épen ellenkezőleg a legerhesebb munkák az ő vállalkra nehezedtek. Az őskor története szól mellettünk, midőn kimondjuk, hogy a nő-nem, míg a férfiak a hadiéletben képezték magukat, sátrakat, várakat épített.” (CSUKÁSSY, 1863: 1004)

Az alapvetően szubsztanciálisnak tekinthető nőfelfogásokkal való leszámolás Kánya Emília nőtémájú cikkeiben történik meg. Bár a szerkesztőasszony Csukássyval ellentétben nem törekedett egy nagy nőtörténelmi munka megírására, de *A nőről* című írásában mégis találhatók erre utaló jelek. Egyrészt szintén igyekszik egyfajta történelmi tabló felvázolására, másrészt történetfilozófiai megjegyzéseket is tesz.

Kánya Emília már cikke elején leszögezi, hogy vizsgálatainak elsődleges tárgya a nők jelenbeli helyzetének tárgyalása, ugyanis a nőkérdést a kor egyik legfontosabb társadalmi problémájának tekinti. Ezért csak annyiban tér ki a történetiségük tárgyalására, amennyiben feltétlenül szükséges (KÁNYA, 1864b). Első történelmi megjegyzésében a nőiség szerepe fölmagasztosul: „Pedig a ki figyelmesen vizsgálja ez ügy történelmi fejlődését, az tapasztalni fogja, hogy a mit mondok, nem nevetség, hanem komoly valóság, és az emberiség történelmének legszebb lapjait írta meg az, a ki a nő társadalmi állásának történetét megírta. Mert sehol sem tűnnek ki fényesebben a nemes érzelmeknek századról századra növekedő hatalma a durva erő és zsarnok önkény fölött, mint ebben.” (KÁNYA, 1864b: 818–819) Majd röviden fölvezet az elmúlt hatezer év nőtörténelmi kronológiáját: a nő előbb jószág volt, amit szabadon adni-venni lehetett, majd fényűzési cikké vált, később a házasság szent frigy lett a kereszténységnek köszönhetően, de ezt a kétoldalú szent kötés még akkoriban nem volt teljes mértékben elismerve, viszont végül a legnemesebb érzelem, a szerelem elnyerte méltó elismertségét (KÁNYA, 1864b). Ezután természetesen Kánya is elismeri a kereszténység emancipáló vívmányát: „Igazán ember-sorba csak a kereszténység emelte a nőt”, viszont beismeri, hogy a kereszténység előtt is éltek kiváló nők, akiket ráadásul abba a narratívába igyekszik beilleszteni, miszerint ők megmutatják, hogy a legnagyobb elnyomás sem képes az isteni szikrát elfojtani (KÁNYA, 1864b: 889). Viszont a központi hangsúlyt továbbra is a kereszténység kapja, ugyanis Kánya Emília szerint a szerelem intézménye azáltal nyerte el méltó rangját, hogy Isten emberi alakban megnyilatkozott. Emellett a kereszténység a nő külső szépségét, ami egyszerre ördögi és isteni adomány, megfelelő irányba terelte (KÁNYA, 1864b). Ebben a narratívában is szintén központi jelentőséget nyer a lovagi kultúra emancipáló hatása is: „A »szűz anya« fogalmának a szivekbe ültetése által az eszményi szépség érzése nyert hatalmas támogatást, ennek terjedésével a nő erkölcsnemesítő hatalma is egyre jobban-jobban terjedt, ezzel egyaránt tisztultak a nő felőli fogalmak, és növekedett iránta a tisztelet, annál magasabbra, minél szűkebb volt még akkor a kör, melyben a kereszténység több volt régi pogányhitnek külső átváltozásánál.” (KÁNYA, 1864b: 890) A nő ekkori-

ban a gyöngeség és szépség megtestesítője volt, a lovagok emiatt bálványozták őket és ez természetes módon vezetett, ahhoz hogy a nők nevelése főleg a tetszés elérésére összpontosult. De felhívja a figyelmet arra is, hogy polgárosodás ókori eszményei elpusztultak, és újak még nem alakultak ki, „így lett a nő a költészet és eszményiség legbuzgóbb apostola a középkori sötétség korszakában” (KÁNYA, 1864b: 891). Utolsó fordulópontként a francia forradalmat jelöli ki, melyre a felszínessé vált, elkorcsosult udvari kultúra és felvilágosodás vívmányainak harcaként értelmez (KÁNYA, 1864b). Bár belátja, hogy rengeteg véráldozattal járt, mégis két pozitív hozadéka miatt fontosnak tartja kiemelni: „Az egyik a polgároknak törvény előtti egyenlősége, a másik a munka és tehetségnek az érdem és születéssel egy sorba állítása.” (KÁNYA, 1864b: 913) Ennek a két eszmének köszönhetően rengeteg babona szertefoszlott, valamint olyan újdonságok voltak nekik köszönhetőek, mint az igazi hazaszeretet, illetve e miatt a nemesebb önértet miatt magasabb művelődési vágyak fejlődtek ki az alsóbb osztályokban is, ami az ízlés is kifejlését is eredményezi. Szintén ennek köszönhető a köznevelés átalakulása is (KÁNYA, 1864b). Azután a felsorolás után, mely a polgárosodást mintaadóként tételező narratívává válik, talán nem is meglepő, hogy a szerző végül azt az Amerikát vizsgálja, ahol véleménye szerint az egyén munkássága a legkevésbé van korlátozva. Ennek megfelelően arra az eredményre is jut, hogy a nők az irodalomban, a szobrászatban, az orvostudományban és a csillagászatban is elismerésre méltó eredményeket tudnak felmutatni, ráadásul nagy befolyásuk van a nevelésre, és a népiskolákban főleg ők tanítanak (KÁNYA, 1864b). De vizsgálatok Európára is pozitív folyamatokat ismertet Angliával, Franciaországgal és Németországgal kapcsolatban (KÁNYA, 1864b).

Kánya Emília cikkében viszont hiába találhatóak meg Csukássai eszméihez hasonló elemek, alaptézisei mégis teljesen más irányt adnak érvelésének, ahogy az már a vázlatos ismertetésből is kiderülhet. Például a kereszténység döntő fordulóját bár Kánya Emília is elismeri, de üdvözítő voltát nem a kontinuitásban beálló törés mentén beszéli el, hanem fokozatos megvalósulásában. Ez ráadásul elvezeti a Csukássai által szintén fordulatként értelmezett lovagkori eszmékhez, melyek a kereszténység eszméinek megszilárdítóiként szerepelnek, de folyamatos elkorcsosulása miatt kénytelen lesz átadni helyét a felvilágosult eszmeiségnek.

Cikksorozatának egyik vezérmotívuma ugyanis egyrészt az, hogy a nagy társadalmi igazságok először kis patakok, melyek egyre nőnek, majd eljutnak a világtengerbe: „Egy szavakba öltöztetett szikra valamely költő lelkében!” (KÁNYA, 1864b: 817) Ez a szikra az, mely az idő változásával lassan megváltoztatja a társadalom felépítését. Itt Kánya Emília egyszerre egyesíti a mind általa, mind Csukássai által korábban már szorgalmazott történeti narratívák irodalmi viszonylagosságának eredményeit, illetve egyszerre teszi hasonlatossá érvelését Brassai Sámuel vitapozíciójához azáltal, hogy a történelmet eloldva a nagy emberek egyszeri és sorsfordító tettétől a figyelmet a történelem alakításának kollektivitására helyezi, mely megnyitja a teret egy nőközpontú narratíva előtt. Ahogy Brassai is írja: „Szóval az eszmék lassanként lesznek, s kimondásuk úgy szólva minden ember nyelve hegyén van, de kik mindnyájon hebegő Mózesek s többnyire csak egy az ékesen

szóló Áron, ki szavakban formulázza valahára a minden ember titkát.” (BRASSAI, 1858: 1425) Kánya Emília ezen vélekedésének stabilitását már az is jelzi, hogy a honleányi kötelességekkel kapcsolatban egy korábbi cikkében is kifejt hasonló nézeteket: „én ugyanis hiszem, hogy a magyar nők mindenkor és minden viszonyok között szívőknek egész forró imádatával ragaszkodtak a hazához; a történetírók ugyan aránylag kevés olyan nő nevét jegyezték föl, de ennek nem annyira ezek, mint inkább a történetírók voltak oka, a kik egész az újabb korig csaknem kizárólag csupán a nemzet a nemzet nyilvános, politikai és hadi tetteit tartották följegyzésre méltónak, a társaséleti mozzanatokot, a nemzetnek ugyszólván házi életét, a hol a nők a kiváló szerepvivők, nagyrészt mellőzték, nem azért, mert tán itt nem találtak volna lélekemelő tényeket és adatokat, hanem mert akkorában még általában kevésbé volt ismeretes a történetírók előtt azon belső kapcsolat, mely valamely nemzet nyilvános, politikai- és magán, házi élet között létezik.” (KÁNYA, 1860: 548)

Kánya Emília cikkének fontossága viszont nemcsak a női narratíva megnyitásában áll, hanem a női szubjektum változandóságának fölvetésében. Ezen elgondolását már akkor megelőlegezi, amikor megjegyzi, hogy mivel még mindig foglalkoztatja a nagy elmélet a nőkérdés, ezért valószínűleg a nők társadalmi állása nem a kornak megfelelő (KÁNYA, 1864b). Ezt később bővebben kifejti, amikor arról értekezik, hogy a természet alapelemein kívül az emberi lélek ráhatása nyomán minden változik a világban, még az „elmeszülemények”, például a nyelv is. Az egész világmindenség törvénye a változás, ennek pedig a nő sem állhat ellen. Amennyiben mégis azt kérnék a nőtől, hogy ennek álljon ellen, az egyszerre lenne embertelenség, hiszen lehetetlent kérnének tőle, és egyszerre lenne istentelenség is, „mert ez örökös átalakulás nem egyéb, mint az emberiség haladása, a végtökélyhez mindig közelebbjutása.” (KÁNYA, 1864b: 868) Ezért pedig egyenesen istenkáromlás, ha azt kéri, hogy a nő irtsa ki magából a haladás eszméjét. Az eddigiekből is gyanítható, de igazán akkor válik egyértelművé a helyzet, amikor egy német történész egy híres mondását közli saját fordításában – „Minden kornak van Istene” –, hogy bizonyos mértékig Ranke történelemelméleti nézeteit osztja. Kánya Emília természetesen nem fosztja meg teljesen a szövegét bizonyos szubsztanciáktól, mint a családi élet szentsége vagy a szerelem maga, de a női szubjektum változandóságának fölvetésével ezeknek a fogalmaknak a változandóságára is fölhívja a figyelmet.

Viszont a történeti narratíva zárata és annak tanulságai jelzik is egyben, hogy Kánya Emília cikksorozatának nem a nőtörténelem áll a középpontjában, hanem annak tanulságai alapján próbál egy praktikus, a hazai társadalmi viszonyoknak megfelelő nőképet kialakítani. Ennek egyik legmarkánsabb példája azon megállapítása, miszerint hazánkban a nőnevelés még mindig a középkori elvek szerint zajlik (KÁNYA, 1864b). Cikkfolyama tehát sokkal inkább annak bemutatására törekszik, hogy milyennek kell lennie egy művelt magyar hölgynek, (egyformán hangsúlyozva mind a három szót). Így a következőkben a magyarországi nőnevelés lapbéli diskurzusát mutatom be, annak összefüggéseivel együtt.

A HONLEÁNYOK NEVELÉSÉNEK NEHÉZSÉGEI

A nőnevelés kérdésének tárgyalásakor nem lehet figyelmen kívül hagyni a szerzők más nemzetekről alkotott véleményét, ugyanis ez nagyban befolyásolja honleányok művelődését, hiszen ezen vélemények gyakran szinte előírják, hogy a magyar nőknek mit kell vagy mit nem szabad olvasniuk. Ez a megítélés a külföldi nevelőnők tevékenységéről alkotott nézetekben is döntő szerepet játszik.

A vita lefolyására visszagondolva egyértelmű George Sand negatív megítélése, elsősorban az ekkor szélsőségesnek tartott emancipáció írószemélyiségeként tekintenek rá, és emiatt is ítélik el. Ettől még nem sokban tér el Falk Miksa sem, amikor párbeszéd formában a következőket közli, miután ecseteli rajongását George Sand *Leila* című regénye iránt:

„Barátom odnyujtá az aczélmetszetü arczképet.

– Mi ez? – kérdezém visszapattanva; – Hisz ez férfias öltözet, lovagostor a kézben, szivar az ajkak közt, ez. . .

– Ez Dudevant asszonyság, irói nevén Georges Sand; ő nem férfi, csak emancipált nő!

Hiába tennék kísérletet, azon érzelmet leirni, mely e perczben keblemet betölté. Nem, ez nem vala a nőiség eszménye, melyet vártam volt; ezen külső alatt nem lakhatott azon lélek, mely »Leila« remek lapjaiban tükröződik!

Mély szomorúsággal ejtém el a képet, és azóta mindig fájdalommal határos keblemetlen érzet hatja át keblemet, valahányszor a nők »emancipatióját« emlegetik!...” (FALK, 1860: 97)

Ezért is meglepő Almási Balogh Pál Sand művészetéről alkotott véleményét olvasni: „És hogy még egyet említsünk az újabb időkből, George Sand, megközelíthetetlen művésznő, ki Rousseau ékes szólását s a külső természet iránti mély érzetét, a jellemzések világos vonalzáásával s a szenvedély tragikus mélységével egyesíti. Mellette minden egyéb versenytársnő elenyészik, különösen azon csudás szépségű nyelvre nézve, melylyel ő meleg, gyöngéd s érző szive hullámzásait s gazdag és magas lelke sugallatait tolmácsolja.” (ALMÁSI BALOGH, 1860: 20) Ráadásul Almási Baloghnál ez egy jól kifejtett nézetrendszerbe illeszkedik, melyben a francia nemzet példaértékűvé válik, főleg az aktív szalonéletük miatt: „És így lőn, hogy a francziáknál – s csak egyedül ő nálók, – a nők erő- s életteljes hatása az irodalom kifejlésére, elvitázhatatlan befolyással volt. [...] A francia nők ezen nagy tevékenységének okát különösen a faj physiologiai jellemében kell keresni, azon eleven vérmérsékletben s ragyogó képzelgésben, mely által az értelmi foglalkozás és szellemi teremtésre multhatatlanul szükséges tevékenység, folytonos táplálatot nyer.” (ALMÁSI BALOGH, 1860: 21) Viszont a német és angol nemzet hölgytagjai – híres írónők elismerésének ellenére – már sokkal negatívabb elbírálás alá esnek: „Az angol és német faj, lassubb véralkattal bír; élet művezete ábrándos, szenvedőleges, mely távol van azon életvidorságtól, eleven tevékenységtől, mely a francia nőt jellemzi. Nálók a képzelgő erő magas szárnyalásait hiába keresnéd, s azok, kik magokat irodalmi termékeik által kitüntetik, közelebb állnak a francziákhoz, mint saját fajukhoz.” (ALMÁSI BALOGH, 1860: 22) A faji sajtóságok tárgyalásából a

magyar nőkre nézve pedig Almási a következő megállapítást teszi: „És pedig, ha elfogulatlanul elemezzük tisztelt hölgyeink szellemi és erkölcsi tehetségeit, örömmel tapasztaljuk, hogy azok sok kitűnő s nemes vonással gazdagok. Egy nemzet nőiben sem találunk annyi rokonságot a franczia nőkkel, mint épen a magyar nőkben.” (ALMÁSI BALOGH, 1860: 82) Ugyanehhez a képzetkörhöz kapcsolódik cikksorozatában Csukási is, hiszen a példaértékű lovagi kultúra megszületését és elterjesztését a franciákhoz köti, majd azt is megjegyzi, hogy mindenféle haladásra nézve továbbra is a franciák adják a mintát (CSUKÁSSI, 1863).

Viszont a franciák primátusa soha sem válik döntővé a *Családi Kör* hasábjain. Az *Ujévi köszöntés a magyar nőkhez* című cikksorozat írója például egyenesen tiltaná a francia szerzők olvasását honleányaink számára: „Csak a ledér francia írók munkáit ne adjátok a fiatal leányka kezébe; nem magyar nőknek valók azok! Ők a hatásvadászatnak többnyire feláldozzák az erkölcsi érzületet.” (*Egy székegy testvére*, 1861: 53) Ráadásul a franciák elítélése Kánya Emília korábban bővebben elemzett írásában is megjelenik, amikor elítéli az úgynevezett „courizálást”: „Francia termék ez és született abban a korban, midőn az ottani udvarok ledér multságok tanyái voltak, olyan szüléktől, a kik előtt az igazi női tisztelet gúny és cselvetés tárgya volt. Igaz, ott »imádták« a nőket, de minő emberek, és mily célból? Nem ismerek nagyobb istenkáromlást, mint e szót »imádás« e történelmivé vált fürtelemre! Ez a neme a tiszteletnek aztán körutját tette a szárazföldön. Előbb a magas körökben harapódzott el, aztán mindig tovább-tovább terjedt; természetesen; nagyon »multságos« dolog, tele beszélni a nő fejét cifrábnál-cifrább bókokkal, elhódítani elméjét szemenszedett túlságokkal, felgyujtani vérét kendőzött elragadtatással! Miért is ne! »Egyébre nem való a nő«, mondják, és ha nem koronázza is nemes szándékukat az ohajtott győzelem, hát legalább szép »multság!«” (KÁNYA, 1864b: 1035–1036) Kánya Emília viszont már a korábbiakban is elárulta idegenellenességét a Lajtán túlról származó fejedelemasszonyainkkal kapcsolatban, valamint egyértelművé tette, hogy számára az amerikai polgárosult minta lenne a legelfogadhatóbb.

A vizsgált cikkek alapján meg lehet állapítani, hogy a művelt közönség mely nőszerzőket tartotta olvasásra érdemesnek, az viszont további vizsgálatokat kívánna, hogy valóban olvasták-e ezeket a szerzőket. Viszont a fenti, talán hosszúra nyúlt bevezetőből egyértelműen látszik, hogy nem létezett olyan külföldi minta, melyet a szerzők egyöntetűen elfogadtak volna, illetve az is megkérdőjeleződik, hogy érdemes-e a külföldi mintákat követni.

Az idegenséggel való efféle szembeszegülés origója pedig egyértelműen a Bach-korszak nagyon is közeli emlékeivel magyarázható. Ennek kitűnő példáját adja Falk Miksa *Nemzetiségünk szentélye* című cikke, melyben felsorolja a haza leépítésnek lépcsőfokait az országgyűlés feloszlásától, a vármegyék ellehetetlenítésén, a magyar nyelv és történelem tanításának betiltásán át, egészen az egyetek fölösztatásáig. Viszont a haza megmaradásának záloga abban a mikrovilágban fekszik, ahová a hatalom már nem érhetett el: a családban, ahol továbbra is a magyar nyelv dominált, és továbbra is lehetett a magyar történelem hőstetteiről beszélni (FALK, 1861b). Ezért is zárja cikkét a következő sorokkal: „Vészteljes napok

várhatnak még e hazára és ennek gyermekeire, de míg a családi élet nem szűnik meg magyar lenni, addig élni fog a magyar nemzet is, addig enyészet nem fenyegeti Sz. István országát s népét. Ti azt kiáltjátok! éljen a haza! Én azt kívánom: Isten éltesse nemzeties érzelmű magyar családainkat!” (FALK, 1861b: 2)

A nemzeti túlélés tárgyalásának árnyékában bontakozik ki a nőnevelésről szóló polémia a *Családi Körben*, melyet a *Nevelésünk ügyében* című olvasói levél indít el. A levélben ugyanis a szerző amellest érvel, hogy amíg a magyar nevelőnőképzés nem áll elég magas színvonalon, illetve amíg nem termel ki elég nevelőnőt, addig be kell érniük külföldi nevelőnőkkel. A szerző egyben szorgalmazza a magyar nők művelődésének érdekében nyilvános előadások tartását: „Ezen soraim czélja tehát nem egyéb, mint felkérni tudományosan művelt hazánkfiat, szánjanak meg minket szegényebb hölgyeket és szenteljenek egy két órát hetenkint a mi művelésünkre; ezzel egyszersmind az országnak is nem kis hasznot hozandnak, és meg vagyok győződve, ha ez Pesten megkezdődnek, úgy most, hol a nemzet minden rétegében megvan a törekvés, fejlődés és művelődésre, másutt is buzgó elismerőkre és követőkre találna.” (*Egy magyar anya*, 1860: 168) A nők kiművelésének gondolata, mely a lap egyik célja volt, egyáltalán nem áll messze Kányától, viszont a nevelőnők megítélésével kapcsolatban oly mértékben nem értett egyet a szerzővel, hogy a cikk méretével nagyjából megegyező lábjegyzetben igyekezett elhatárolódni tőle. A külföldi nevelőnőkkel kapcsolatban ugyanis a későbbi cikkei tematikáját is meghatározó ellenérvvel él: „hogy nem tudják édes hazai nyelvünket, és tehát nem birják magukat teljesen gyermekeinkkel megértetni, nem igen birnak növendékeik szive mélyére hatni, és nem birják megszerettetni velük mindazt, a mi a magyar nő előtt a legszentebb: a hazát, annak erkölcsait, szokásait, és tulajdonait. Idegen nevelés alatt a növendék mindig többé kevésbé idegenes gondolkodásává leszen; és a ki még ezen kételkednék, emlékezzék vissza főuraink gondolkodásmódjára csak két évtizeddel ezelőtt.” (*Egy magyar anya*, 1860: 168) Ugyanez a vélekedés össze-cseng Falk Miksa főt idézett cikkének passzusával is: „idegenek – nyelvre és ér-zületre nézve idegenek kezébe kell adni a fiatalság növeltetését, hogy az ősz hajakkal sír felé hanyatló nemzedék helyébe ne lépjen oda más, mely ennek utjait folytatja, hanem olyan, mely közönbösen megy el a honi történet emlékei mellett, mely hidegen pillant az ősök képei felé, nem értve meg a komolyságot, mely ezeknek arczairól szól.” (FALK, 1861b: 2) Viszont a tiltakozó lábjegyzetben maga Kánya Emília is elismeri, hogy a haza valóban annyira szűkében van magyar nevelőnőknek, hogy tényleg nem szabad elfordulni a külföldi nevelőnőktől. Ez a kis vita viszont két fontos tény mégis megvilágít: egyrészt azt, hogy Kánya Emília bizonyos esetekben láthatóan kimutatta szerkesztői hatalmát olvasói előtt, amennyiben úgy látta, hogy szerzői szembeszállnak az általa képviselt nézetekkel, másrészt viszont lehetséges, hogy ez a polémia és ennek következő állomása indította arra, hogy nyomtatékosan, több cikkében is kifejtse nőnevelésről vallott nézeteit.

A polémia másik katalizátorának tekinthető írás Júlia – feltételezhetően Jósika Miklósné báró Podmaniczky Júlia – *Nyilt levél Emiliához* című írása, melyet egy egyértelműen a korábbi nőneveléssel kapcsolatos levélre reflektáló zárlattal lát el: „kikötöm magamnak, hogy jelen felszólalásomat meg ne csillagozza; vagy közölje

ugy, a mint írva van, vagy vesse félre; szóljon hozzá a közönség.” (JÓSIKA PODMANICZKY, 1861: 268) A szerző szükségesnek tartja leszögezni, hogy semmilyen szín alatt nem pártolja a két nem végletes egyenlőségét, hiszen ha a férfiak elnőiesednének, egyben el is korcsosodnának, ezáltal pedig elveszítenék Istenhez való hasonlatosságukat (JÓSIKA PODMANICZKY, 1861). Amit fájlat, az viszont az, hogy hiába nőtt meg a tisztelet a nők iránt, ez a tisztelet valójában csak a figyelmük elterelésére szolgáló maszlag. A férfiak ugyanis minden téren megfelelő oktatásban részesülnek, míg a nők számára nincsenek megfelelő nevelőintézetek, hogy tehetségüknek és hivatásuknak megfelelően kibontakoztathassák tehetségüket. „Miért ne tanulhatná például a leány épen úgy könyvvitelt, mint a fiú, és miért ne lehetne ő is épen úgy könyvvivő, mint a férfit! Miért kell a leányoknak csupán olyan irányu tanításban részesülniök, a mely által örökké másoktól függnek, és soha önállókká nem lehetnek?” (JÓSIKA PODMANICZKY, 1861: 267) A nők számára tehát egyértelműen praktikus szakmák kitanulását tartja üdvösnek, melyek megteremthetik számukra az önálló élet lehetőségét. Írását végül azzal zárja, hogy a kormány a probléma frissessége miatt valószínűleg lassan fog reagálni az igényekre, de a nőegyletek feladata talán pont az lehet, hogy támogassák az ez irányú próbálkozásokat (JÓSIKA PODMANICZKY, 1861).

Kánya Emília pedig valóban ott veszi föl a fonalat, ahol a két cikkben felmerülő problémák azt szükségessé teszik: egyrészt próbálja megoldani a külföldi nevelőnők kérdését, másrészt reflektívebben próbálja az önállóság kérdését föltenni. Három cikkben pozicionálja nőneveléssel és a női műveltséggel kapcsolatos nézeteit: *A magyar hölgyekhez*, *A női műveltségről* és a korábban már tárgyalt *A nőről* című írásában (KÁNYA, 1860c; 1862; 1864b). Bár mindhárom írás tartalmaz újdonságokat, mégis egységben vizsgálom őket, ugyanis a hangsúlyeltolódások ellenére a központi gondolatok összefogják őket.

A felsoroltak közül az első cikkben lefekteti elgondolásának alapját: a haza iránti szeretet az elsődleges fontosságú dolog az életben. Bár a nők a férfikkal ellentétben nem tölthetnek be politikai pozíciót, ennek ellenére mégis hazaárulással ér föl, ha elhanyagolják honleányi teendőiket. Ez egyben azt is jelenti, hogy egy nő hiába teljesíti pusztán háziasszony teendőit, ha emellett elhanyagolja a haza ügyét, akkor nem lesz meg az az erkölcsi alap, mely családját igazán boldoggá teheti. Egyben a haza szeretete vallási érvényre is emelkedik: aki nem látja be, hogy mennyi szeretettel tartozik hazája iránt, az olyan, mint aki nem ismeri föl Isten mindenben ott lakozó nagyságát (KÁNYA, 1860c). Viszont mivel a hazaszeretet nincs eleve beleoltva a honleányokba, ezért nevelés útján kell azt elérni. Bár ezen cikksorozatában Kánya elég szűkre vonja a nő hatókörét, úgymint a családi tűzhely és a társas élet, szép és szelíd képviselője, a szív érzelmeinek nemesítése, viszont belátja, hogy „meglehet, hogy idővel tágasbittatni fognak még a határok, és sok részben ohajtandó is, hogy tágasbittassanak;...” (KÁNYA, 1860c: 516). A nők hazaszeretetre való buzdítása, valamint hatókörük kijelölése után viszont a szerkesztőasszony itt látja fontosnak, hogy rátérjen az idegenekkel és idegen nyelvekkel való viszony taglalására. Ugyanis úgy véli, hogy a gyermekek szíve elől el kell zárni minden érzést, ami nem a hazaszeretetre buzdítja őket, így az idegen nyelve-

ket is. Megrökönyödve állapítja meg, hogy nincs másik olyan ország a földön, ahol ennyi idegen nyelven beszélnének a gyermekek. Ezt szerinte nem szabad engedni, ugyanis azt szorgalmazza, hogy a haza gyermekeiből ne többféle ember legyen, hanem tetőtől talpig magyar ember, márpedig aki túl sok nyelven tud, annak nincsenek eszméi, csak szavai a fejében, viszont csak annak lesz igazán magyaros az észjárása, aki gyerekkorában csak magyarul beszél (KÁNYA, 1860c).

Szintén a hazai közművelődés hibájaként fogja föl a társasélet hiányát, ami az örökös széthúzással magyarázható, melynek fő oka véleménye szerint az osztálykülönbségeken való felülemelkedésre való képtelenség. Például a főrangú asszonyok akár ki is lépnek egy egyletből, ha megtudják, hogy annak polgári tagjai is vannak. Bár ő maga is belátja, hogy a francia forradalom eredményei, főleg az azokat beárnyékoló vérfürdő miatt, nehezen elfogadhatóak a nemesasszonyok számára, de mégis kiáll amellett a modern nézet mellett, hogy ne a születés általi nemességet tekintsék mérvadónak, hanem a szívbeli nemességet: „nem ismertünk különbséget ember és ember között, hanem csak jó és rossz között, művelt és nem művelt között, minden tekintet nélkül születés, rang, vallás és származásra...” (KÁNYA, 1860c: 531)

A műveltség középpontba helyezése miatt tud fölülemelkedni a társasélet elsorvadásán, hiszen így is maradhatott volna egy tér, ahol a honleányok eleget tehetnek kötelességeiknek: „mire a bécsi kormány csak kevéssé folyhatott volna be, és a minek virágzóvá tétele legesleginkább a nők kötelessége, és a mitől leginkább föl van tételezve a szép, jó és nemes iránti érzék, azaz az értelmiség fejlődése, és a miről tehát némileg tüzetesebben kell szólnom: ez az irodalom pártolása e hazában.” (KÁNYA, 1860c: 549) Ráadásul cikkeiben az irodalom megkülönböztetett jelentőséggel bír a haza fenntartásában: „Ez azon forrás, a melyből a nemzet fának minden szálai életerejüket szívják, és minél jobban fakadoz, annál hosszabb annak élete. Mindent, mindent veszthet el egy nemzet, csak irodalom legyen, és biztosítva van létele.” (KÁNYA, 1860c: 549) Az irodalom tehát Kánya Emíliánál olyan nemzetfenntartó tartalommal töltődik fel, mely honleányi kötelességévé teszi minden magyar nő számára pártolását, valamint a kiművelt nőkhöz kapcsolódik a lap diskurzusában már megszokott toposz: a gyengéd nők egyik fontos feladata a vad férfiak megzabolázása. Egy művelt nő pedig sokkal könnyebben tud otthonos hangulatot teremteni, miáltal a férje is felhagy az olyan gyalázatos szórakozással, mint például a kártyázás (KÁNYA, 1860c).

Viszont Jókaihoz hasonlóan Kánya Emília sem feledkezik meg az irodalom üzleti oldaláról (JÓKAI, 1968). Ugyanis cikksorozatának bizonyos passzusai egyfajta irodalmi reklámként is olvashatók. Egyrészt ugyanis korholja a magyar olvasóközönséget, amiért állandóan panaszkodik az előfizetési ívek miatt, pedig inkább hálásnak kéne lenniük, hiszen „tehetne honleányul jobbat, üdvösebbet, mintha a hazai irodalmat pártolja! Nem is mondom, hogy tehetségén felül tegyen valamit érte, hanem csak azt, hogy úgy karolja föl a nemzetiségnek e legerősebb támaszát, sziverét, mint azt más polgárisult nemzetek hölgyei teszik” (KÁNYA, 1860c: 564). Viszont, amikor a lapeladásokkal kapcsolatban panaszolja, hogy „a mely nő a politikai olvasmány miatt a szépirodalmat elhanyagolja, csak olyan hibába esik, mint

az, a melyik karcsu derekát – karddal övedzi körül és azt csörteti végig az utcákon” – ugyanis a cikk tanulsága szerint a korban tízszer nagyobb példányszámban keltek el a politikai, mint az irodalmi lapok – már egyértelműen önreklámként is feltételezhető, természetesen ebben az esetben sem megvonva a magasabb nemzeti célt a szerkesztőasszonytól (KÁNYA, 1860c: 581). Ezen megállapításával ráadásul ellentmond Falk Miksa *Szabad-e a nők „politizálni?”* című cikksorozatának, melyben pártolja a nők passzív politizálást, azaz a napi politika behatóbb ismeretét, annak kommentálását és az arról való eszmecsere (FALK, 1861c). Természetesen ez a polemizálás nem vezet semmiféle nézeteltéréshez, figyelembe véve Falk lapbéli megbecsültségét.

A női műveltségről című cikkében a hangsúly már sokkal inkább a nevelés felé tolódik: arra az ambivalenciára próbál fényt deríteni, hogy hogyan lehetséges az, hogy a nők sokkal műveltebbek, mint régen, de mégis boldogtalanok. Természetesen itt is azonnal leszámol azzal a szubsztanciális nézettel, miszerint a nők természetüknél fogva boldogtalanok lennének. Szerinte inkább a rossz neveltetésük teszi azzá őket: „azon körülmények, hogy nem foglalják el teljesen azon tért, melyet az ős természet, az előre haladó idő és a polgárosodási erkölcsök számukra kijelöltek?” (KÁNYA, 1862: 637) Ezen tért pedig azért nem tudják elfoglalni, mert a rossz nevelés miatt – mely megfelel a korábban már említett középkoriként tételezett elveknek – kiművelésükre nem fordítanak szüleik semmilyen energiát, inkább a külsőségekre összpontosítanak, amivel amúgy is könnyebben érhetnek el sikereket a nyilvános életben (KÁNYA, 1862). Ezt a folyamatot ráadásul tovább erősíti az, hogy Kánya Emilia szerint egyrészt meglazultak az erkölcsök, melyek anyáikat még kötötték, másrészt pedig az egyre nagyobb divathajhászás és pipere fokozott elterjedése miatt nehezebb kikerülni a hatása alól (KÁNYA, 1862). Ez a fejtegetés pedig előrevetíti azokat a gondolatokat, melyeket a nőnevelés középkori állapotáról fejt ki *A nőről* című összefoglalónak tekinthető tanulmányában.

Ezen cikksorozatában fölvezet azokat a közkeletű vélekedéseket, melyek miatt ellenzik a nők nevelését: egyesek az erkölcs megőrzése miatt nem akarják megengedni, míg mások szerint a női munkásság tágítása rossz hatással lenne a családi életre (KÁNYA, 1864b). Kánya Emilia viszont ezen érveket visszajukra fordítja, és úgy cáfolja meg őket. Tehát a jó és hasznos munka sokkal inkább a nő erkölcsi támaszává válik, a nő legfőbb családi tevékenységét, azaz a gyermekek nevelését, pedig nem a beszéd, illetve az utasítások adása által látja megvalósíthatónak, hanem a cselekvésekben megnyilvánuló jó példa adásával (KÁNYA, 1864b).

Nőnevelései véleményének érdekességét viszont ebben az esetben is az adja, hogy milyen módon alapozza meg a korábban csak részlegesen megállapított tételeket, illetve milyen módon haladja meg azokat.

Az irodalmi műveltség a nemzeti ügy szolgálatán túl ugyanis már az életben is alkalmazható praktikus tudással ruházta föl ezen írás szerint a nőket. Egyrészt letörné a nőkkel kapcsolatban gyakran felmerülő hiúság vádját, mivel a magasabb lelki képzésben részesülő nő elfordul az egyszerű világi hívságoktól, mint az öltözködés vagy a pipere, és már nemes tettekben akar versenyezni társnőivel. Másrészt megállapítja, hogy családi körben láthatjuk igazi fényében a női erkölcsöt,

ami viszont egyben magából a családból is meríti erejét. Ezért ha kilépnek a nagyvilágba, meg is inognak, ami viszont elkerülhető, amennyiben olyan nevelésben részesülnek, mely megóvja őket az erkölcsi botlástól (KÁNYA, 1864b). A nevelőintézetekben ezzel szemben arra nevelik őket, hogy férjhez menjenek, nem arra, hogy jó háziasszonyok, anyák, művelt nők legyenek (KÁNYA, 1864b). A jó háziasszonyi és anyai szerepre való alkalmatlanság természetesen minden házasságot a romlásba taszíthat, de Kánya nem is a családi feladatok rossz betöltése miatt ítéli el a nevelési rendszert, hanem egy lépést hátrálva arra mutat rá, hogy ha rendes nevelést kapna, tudna magáról gondoskodni, akkor szerelemből házasodhatna, ami sokkal biztosabb alapja lenne a harmóniának, mint az anyagi haszon (KÁNYA, 1864b). Ráadásul magának a műveltségnek köszönhetően magát a szerelmet is meg tudná különböztetni az egyszerű fellángolástól (KÁNYA, 1864b). Ezzel együtt pedig a fiatal emberek kedvét is meghozná a házassághoz: ha tudnák, hogy kiszemeltjük önálló keresettel bír, akkor nem kellene azon aggódniuk, hogy miből tartásuk el (KÁNYA, 1864b).

Azt, hogy Kánya Emília nem mond le az autentikusnak tekinthető nőkép bizonyos elemeiről, bizonyítja egyrészt, hogy megállapít egyfajta férfi és női lelki alkatot: „A férfi legkiválóbb tulajdona az erő; ebből származnak a bátorság és vállalkozási szellem, a gondolkozási mélység, kiviteli biztosság, stb. Viszont a nő kiváló tulajdona a gyöngédség, a melyből származnak az izlés, a szorgalom, az ovatosság és béketűrés, az érzelem mélysége, a hú kitartás stb.” (KÁNYA, 1864b: 1038) Másrészt kijelöli azokat a munkaköröket, melyekben a nő részt vehet: „A tudományok közül azt művelné, a melyre inkább észlelet, mint buvárlati mélység kívántatik; a művészetek közül azokat, melyekhez több érzelem, mint erő szükséges, a mesterségek közül végre azokat, melyek az ugynevezett könnyűek közé tartoznak.” (KÁNYA, 1864b: 1106)

Kánya Emília nőnevelési cikkei tehát egy olyan nőképet rajzolnak föl, melyben bár még megtalálhatók hagyományos, az író-vitában is föllelhető elgondolások, de egyben egy olyan nőképet próbál kialakítani, mely már saját sorsának szabad alakíthatóságán keresztül hatással lehet a nemzet és a világ fejlődésére is.

ÖSSZEGZÉS

Az író-vita idején működő legolvasottabb és egyben valószínűsíthetően legnagyobb véleményformáló erővel bíró divatlap női témájú cikkei egy többszólamú diskurzust körvonalaznak. Egyrészt ugyanis helyet kapnak benne olyan cikkek, melyek a vita alapján hagyományosnak tekinthető nőképet, tehát a gyöngé, passzív, inkább csak beleérező erővel bíró, változatlan, de a szépséget magát reprezentáló női szubjektumot vázolják föl. Viszont egyben teret kapnak olyan nézetek is, melyek praktikus okokból leszámolnak a női passzivitással. Kísérletek történnek a nők történetének elbeszélésére, mely egyben egy újfajta történeti megközelítésmód érvényre jutását is jelenti: egyrészt a főleg a művelődésre és a mindennapokra koncentrááló elképzelés, mely egyben viszont még nem tudja meghaladni a korábbi, a történelmet a nagy horderejű események mentén megjelenítő narratívát, mint

Csukási István nőtörténeti munkája, másrészt pedig Brassai Sámuel vitában fölvezetett álláspontjához hasonló, elsősorban a kontinuitásra és a lassú változásra összpontosító narratív próbálkozások is megjelenhettek.

Véleményem szerint a vita és a *Családi kör* szövegeinek igen eltérő beállítódása túlmutat az egyes gondolkodók közötti szemléletbeli különbségeken, és egy olyan lassú változásra utalnak, mely nemcsak a nőiség diskurzusát formálja át, hanem teret biztosít az új irodalmi, esztétikai és történelmi elgondolások artikulálására.

IRODALOM

ALMÁSI BALOGH 1860

ALMÁSI BALOGH P.: A nők, mint a társadalmi élet tényezői. *Családi Kör*, 1860. 1–3. szám, 20–22, 33–35, 49–51, 65–67, 81–83.

ARANY 1975

ARANY J.: A nőirókról. In: *A. J. Válogatott művei – Prózai művek*. Szépirodalmi, Budapest, 1975, 798–802.

B...R 1861

B...R L.: Gondolattöredékek. *Családi Kör*, 1861. 37. szám, 581.

BRASSAI 1858

BRASSAI S.: Felnyitott levél Gyulai Pálhoz. *Szépirodalmi Közlöny*, 1858. 33–35. szám, 1397–1400, 1421–1425, 1445–1449.

CSEPELY 1863

CSEPELY S.: A szép-nem hivatása a szép világban. *Családi Kör*, 1863. 32–35. szám, 587–590, 611–615, 635–638, 659–664.

CSUKÁSSI 1863

CSUKÁSSI J.: A szép-nem története. *Családi Kör*, 1863. 49–52. szám, 1003–1006, 1028–1030, 1053–1054, 1077–1078.

Egy magyar anya 1860

Egy magyar anya. Nevelésünk ügyében. *Családi Kör*, 1860. 11. szám, 168.

Egy székely testvér 1861

Egy székely testvér. Ujévi köszöntés a magyar nőkhez. *Családi Kör*, 1861. 2–4. szám, 19, 35–36, 53–54.

FALK 1860

FALK M.: Nők Emancipációja. *Családi Kör*, 1860. 7–8. szám, 97–98, 113–114.

FALK 1861a

(FK) [FALK M.]: Próza és költészet. *Családi Kör*, 1861. 14. szám, 211–212.

FALK 1861b

FALK M.: Nemzetiségünk szentélye. *Családi Kör*, 1861. 1. szám, 1–2.

FALK 1861

FALK M.: Szabad-e a nőnek „politizálni?” – Nyílt levél D.... R....ához. *Családi Kör*, 1861. 28–29. szám, 437–438, 454–455.

FÁBRI 1996

FÁBRI A.: „*A szép tiltott táj felé*” – *A magyar irónők története két századforduló között (1795–1905)*. Kortárs, Budapest, 1996, 81–112.

GYULAI 1908

GYULAI P.: Irónőink. In: Gy. P.: *Kritikai dolgozatok 1854–1861*. Akadémiai, Budapest, 1908, 272–307.

JÓKAI 1968

JÓKAI M.: Bajza Lenke munkái. In: *J. M. Összes művei V*. Akadémiai, Budapest, 1968, 88–99.

JÓSIKA PODMANICZKY 1861

Julia [JÓSIKA Miklósné PODMANICZKY Júlia]: Nyílt levél Emiliához. *Családi Kör*, 1861. 16–17. szám, 250–252, 267–268.

KÁNYA 1860a

KÁNYA E.: Jókai Mór. *Családi Kör*, 1860. 2. szám, 17–18.

KÁNYA 1860 b

KÁNYA E.: Honleányok képcsarnoka I. – Bohus-Szögyéni Antónia. *Családi Kör*, 1860. 9. szám, 129–131.

KÁNYA 1860c

KÁNYA E.: A magyar hölgyekhez. *Családi Kör*, 1860. 30–31., 33–37. szám, 477–478, 493–494, 516–517, 529–531, 548–549, 564, 580–581.

KÁNYA 1861a

KÁNYA E.: Gyulai Gáal Vilma. *Családi Kör*, 1861. 28–30. szám, 433–435, 449–451, 467–468.

KÁNYA 1861b

KÁNYA E.: Jókainé. *Családi Kör*, 1861. 24. szám, 369–371.

KÁNYA 1861c

KÁNYA E.: Tarczay Anna – Képmagyarázat. *Családi Kör*, 1861. 10. szám, 152–153.

KÁNYA 1861d

KÁNYA E.: Bornemissza Anna – Képmagyarázat. *Családi Kör*, 1861. 32. szám, 506–507.

KÁNYA 1862

KÁNYA E.: A női műveltségről. *Családi Kör*, 1862. 41–42. szám, 637–638, 649–650.

KÁNYA 1864a

KÁNYA E.: Herczeg Odescalchi Gyuláné. *Családi Kör*, 1864. 27. szám, 626–629.

KÁNYA 1864b

KÁNYA E.: A nőről. *Családi Kör*, 1864. 35–47. szám, 817–820, 849–852, 865–869, 889–893, 913–917, 944–948, 961–964, 985–989, 1009–1013, 1033–1038, 1067–1069, 1081–1084, 1105–1109.

LÁZÁR 1858

LÁZÁR M.: A nők írói jogosultsága. *Hölgyfutár*, 1858. 543, 547.

MADÁCH 1942

MADÁCH I.: A nőről, különösen esztétikai szempontból. In: *M. I. Összes Művei II.* Révai, Budapest, 1942, 583–603.

PÉTERFY 1983

PÉTERFY J.: Jókai Mór. In: *P. J. Válogatott művei.* Szépirodalmi, Budapest, 1983, 607.

WHITE 1997

WHITE, H.: A történelmi szöveg mint irodalmi alkotás. In: H. W.: *A történelem terhe.* Osiris, Budapest, 1997, 68–102.